

Jaargang 5, 2001 nr. **2**

Klaaikluten

Nijsbrief fan de Stifting ArqHis

Ofbylding fan Wjelsryp troch in ûnbekende tekener (± 1750). Printkabinet Frysk Museum

COLOFON

Klaaikluten verschijnt enkele malen per jaar en wordt uitgegeven door de
Stifting ARGEOLOGYSK-HISTOARYSKE RUNTE
Littenseradiel

Stifting ArgHis

Correspondentieadres:

J. Scheffer De Terp 11, 8831 ZG Winsum (Fr.)

Bestuur:

S.Fopma	voorzitter
J. Scheffer	secretaris
J. Kersbergen	penningmeester
Ph. H. Breuker	werkgroep Historie
D.E. de Hoop	werkgroep Archeologie
H.F.M. Fluitman	werkgroep Documentatie

Redactie Klaaikluten: Ph. H. Breuker
D.E. de Hoop
Th. Kuipers

Vormgeving en opmaak: F.J. Sieperda,
De Finne 20,
9022 AZ Mantgum

Correspondentieadres: Ph. Breuker, Altaplein 6,
8635 MB Boazum
Th. Kuipers, De Ponge 4,
9022 BA Mantgum
e-mail: tkdeponge@planet.nl

Fan de redaksje

Wêr't minsken wurkje, wurde flaters makke. Sa is ek mei dizze nije redaksje en foarmjouwer. It foarige nûmer hie in oantal missers yn opmaak en print. Der stie "Jiergong 4" ynsteed fan "Jiergong 5" en "ArgHis" ynsteed fan "ArgHis" ensf. In stik út de bylagen fan Jelle Miedema syn artikel oer de Wynia's wie net ôfdrukt. Dat fersin ha wy no ek goedmakke. Mar hawar, it kin de master misse!

Yn dit tredde nûmer fan jiergong 5 ha wy in bont ferskaat oan nijsgjirrige artikels. Jelle Miedema iepent mei in bysûndere moeting yn Nieuw Guinea. Hessel Fluitman fertelt nijsgjirrige saken oer it Blauwpandakhûs oan de Slachtedyk en Siebe Haven hat ûntdutsen sûnt wannear de toer fan Wjelsryp "dûknekkich" is. Dan folget der in mânsk artikel fan Simon Schaafsma dy't besiket syn foarâlder Simon Dauwes te pleatsen tsjin de eftergrûn fan it Roomsk fermidden yn en om Reahûs. Flippus Breuker jout in transkripsje fan in deiboekferslach fan Bauke Franzen Fopma oer de reboelje yn 1787 yn Frjentsjer. Theo Kuipers hat yn it Ryksargyf fjouwer listen fûn oer de foarming fan it nije grietenij bestjoer yn 1816. Genôch om mei de krystdagen in pear noflikke oerkes te hawwen.

Tank oan de skriuwers foar harren bydragen. Wy hope dat we sa stadich oan wat in feste ploech fan skriuwers krije sa dat we eltse kear in aardich blêd meitsje kinne. Bydragen foar it folgjende nûmer ynstjoere foar 1 maart 2002, lefst mei dúdlike yllustraasjes op skiif of e-mail (tkdeponge@planet.nl) nei redaksjelid Theo Kuipers.

Flippus Breuker en Theo Kuipers

Hennaarderadeel tijdens de reformatie

Troch: Simon Schaafsma

Kenmerkend voor de kerkelijke geschiedenis van Hennaarderadeel is de daling van het aantal rooms katholieken in de 17de en 18de eeuw. Het verzet tegen de reformatie en het verbod op de katholieke eredienst resulteerde in diverse schuilkerken waar het oude geloof stand hield. In Hennaarderadeel concentreerde zich dat in de statie (parochie) Roodhuis/Oosterend. Door de uitgebreide verslaggeving van pastoorhistoricus Andreas TIARA 1672-1707 zijn wij goed op de hoogte van wat destijds gaande was. In dit artikel zal ik met behulp van mijn genealogische aantekeningen en de informatie van Tiara een en ander vertellen over deze periode. Tevens probeer ik enig inzicht te verschaffen in de ingewikkelde en verwarrende toestanden die destijds in Hennaarderadeel plaatsvonden, met name in de parochie Oosterend.

Dauwe Simons

In verband met mijn genealogisch onderzoek was ik op zoek naar een voorvader DAUWE SIMONS (1625-1660). Ik vond hem in Roodhuis. Zijn thuis haven lag dus in Hennaarderadeel. In de nagelaten geschriften van Pastoor Tiara ontdekte ik dat deze voorvader DAUWE SIMONS deel uitmaakte van de acht “volmachtige mannen” (kerkbestuur) in Oosterend en dat hij tevens een vooraanstaande rol speelde in de verboden rooms-katholieke kerk.

Mijn erfdeel met deze DAUWE SIMONS ligt in mijn voornaam SIMON. Omdat aankleding van genealogie belangrijk is, had ik geluk dat er over deze periode, veel vastgelegd en nog te raadplegen

is. Pastoor Johannes Goemans heeft destijds bij het overlijden van DAUWE SIMONS op 9 september 1660 de volgende kanttekening geplaatst:

“Den 9 september is tot Fens overleden DAUWE SIMONS, wesende in bedieninge, onder de 8 mannen en heeft aen onser gemeenter buijdel besproken een aelmisse van 25 caroli guldens en is geweest een seer beleeft en minnelelijk man, besonderlijk begaeft met gratien van die tonge: elck en een so vriendelijk, dat hij in sijn leven van veel menschen is bemint geweest en na zijn sterfen, is van noch veel meer menschen beclaecht en gepresen en is besonderlijk verciert geweest met de deught van goedertierendheijt en mildtheijt tot die armen en onderhauvt des Goddelijken dienst.”

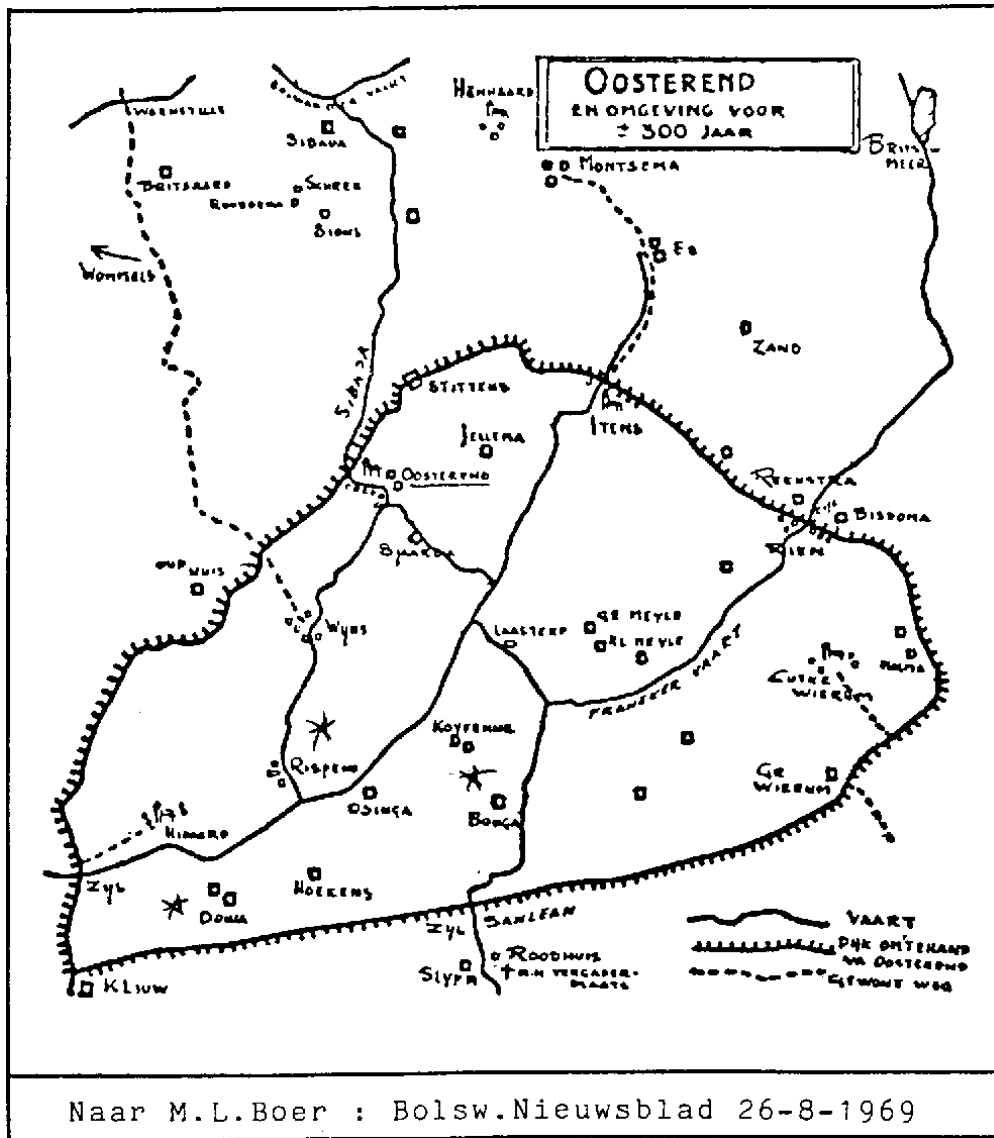
Met deze informatie kon ik voorvader DAUWE van een jasje voorzien.

Hervormingstijd

In de registratie van Tiara overheersen conflicten tussen aanhangers van het oude en het nieuwe geloof. Tussen roomsen onderling bestond grote verdeeldheid. Dikwijls konden regulieren (paters behorend bij een orde) en seculiere priesters (wereldheren rechtstreeks onder Rome) elkaars bloed wel drinken. De overwegend christelijke bevolking moest kiezen en volgde vaak diegene die welbespraakt was of het meeste te bieden had. Reeds vroeg in de eerste helft van de 16de eeuw waren diverse priesters hervormingsgezind o.a. de pastoor van Jelsum, Gellius Faber.

Isbrandus Harderwijck

Ook de abt van klooster Lidlum, Isbrandus Harderwijck (1497-1571) hing de leer van Luther aan en vertrok naar Wittenberg. Op een later tijdstip keerde hij terug. Hij ontliep kerkerstraf en bleef rooms pastoor te Spannum. In 1553 werd hij weer tot abt herkozen. Tevens was hij lid van het Hof van Friesland. Hij leefde op grote voet tot on-

genoegen van de meer strengere broeders de louten vonden het allang best. In 1568 trad hij nogmaals af en vertrok naar Emden, waar hij op oudere leeftijd huwde. Hij stierf in 1571 te Keulen aan de pest. Ook in zijn geval blijkt dat de hervorming op de geestelijkheid grote invloed had.

Pastoor Jacob van Oosterend

Een legendarisch man grondlegger en pastoor van statie Oosterend was Heer Jacob, geboren in Workum ca. 1569, overleden Oosterend 26 dec

1639. Hij wordt beschreven als “redelijk van postuur maar eerder klein van kant dan groot te noemen”. Hij stamde waarschijnlijk uit de voorname familie Cameling te Workum. Over zijn voorouders is niets bekend. Dat het stadsbestuur een woonvergunning gaf aan deze priester duidt op een belangrijke familie relatie. Deze man heeft het gepresteerd in geheel Hennaarderadeel en in een groot deel van Friesland, half ondergronds zijn priesterlijke arbeid te verrichten. Hij had een vast verblijf in Workum en Oosterend, maar kreeg

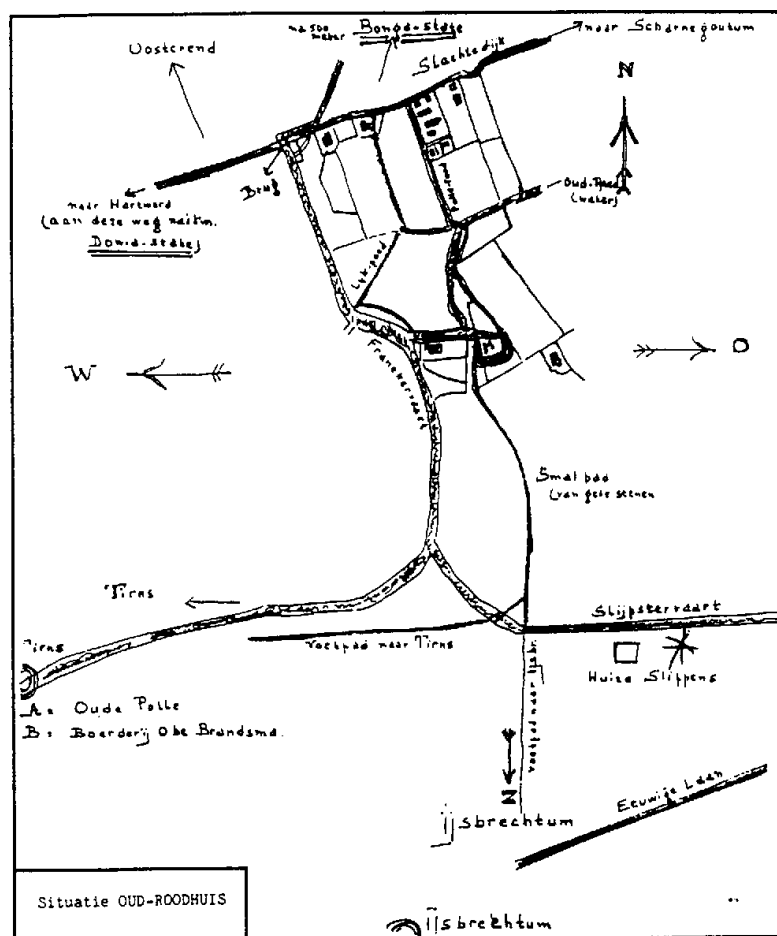
slechts toestemming om daar te wonen, onderricht geven was hem verboden. Iedereen wist hem echter te vinden en deelde hem dan mee, waar, op welke dag en op welk uur hij veilig kon komen. Hij las de Mis en diende de Sacramenten toe zoals doop, huwelijk en biecht. Meestal was hij onderweg. Hoe meer men over hem leest des te meer groeit de bewondering voor deze bijzondere man. Op tweede Kerstdag 1639 stierf hij in het harnas. Voor het altaar zakte hij in elkaar, waarschijnlijk een beroerte. Hij werd 70 jaar.

Pater Albertus Nicolaas Staes

Onder de priester/opvolgers van Heer Jacob, waren enigen die naar het reformatieve Jansenisme overhielden. Maar een zekere pater Albertus Nicolaas Staes, een minderbroeder bracht de

kudden weer tot rust. Hij kwam te overlijden na slechts vijf jaar succesvol gewerkt te hebben. Tiara vermeldt, dat hij altijd met zijn polsstok reisde. *“De polsstok altijd veerdigh om te ontloopen”*. Bij onraad kon hij snel vluchten en over sloten en landerijen verdwijnen. Hij heeft gewoond op het huis Slippens naast ROODHUIS de latere statie. Huis Slippens was de eerste schuilkerk van statie Oosterend.

In het huis van Pieter Govaerts en Anck Foppes (beide † 1674) woonde pater Nicolaas Staes. *“synde de selvige huysinge op welckers opstal en fundamenten in 1709 het soo genaemd ROODHUIS is getimmerd”*. Dit moet haast wel het Roodhuis zijn midden op de oude Polle, het hart van de statie Oosterend en de wieg van de huidige

parochie Roodhuis. Tijdens zijn ziekte is hij met bed en al per schip naar Leeuwarden vervoerd waar hij in de woning van zijn familie is overleden en bijgezet in het familiegraf.

Pater Petrus Mestrum

Zijn opvolger een zekere pater Petrus Mestrum 1646-1651 was een oplichter. Hij zag kans van de kerkelijke kas 700 goudgulden te verdonkeremannen. Tijdens ziekte van de seculiere priester pastoor Silvius beheerde Mestrum de statie Oosterend en Sneek. Na terugkeer van Silvius weigerde hij de statie Sneek op te geven. Ook na bevel van de Apostolisch Vicaris bleef hij weigeren zijn gelofte van gehoorzaamheid op te volgen. Het gevolg was excommunicatie, wat hij in eerste instantie negeerde. Hij bleef de mis lezen en sacramenten toedienen. Hij kon dat doen omdat hij in beide kampen aanhangers had. Zijn kerkelijke werkzaamheden zijn gevuld met conflicten, processen, vechtpartijen letterlijk soms vanaf het altaar. Mede hierdoor veroorzaakte hij een tweedeling in de R.K. kerk van Oosterend en Sneek. Later koos hij, volgens eigen zeggen min of meer gedwongen door zijn oversten, voor zijn persoonlijke reformatie.

Intussen was een kandidaat pastoor verschenen, Pater Goemans. Tijdens een soort lokaal conclaaf, probeerde men een oplossing te vinden beide pater op een lijn te krijgen. De opzet was uit beiden

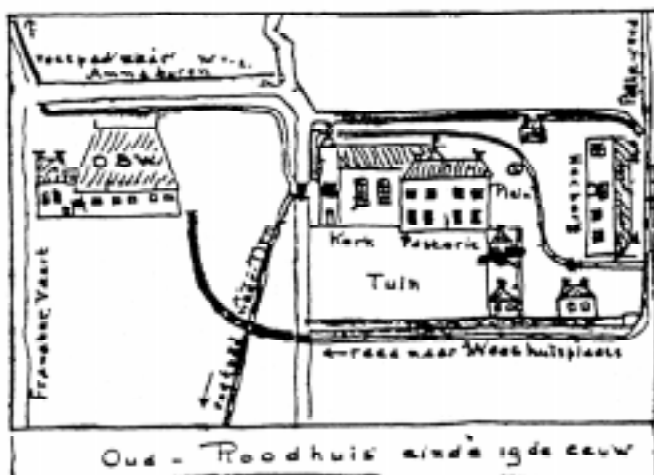
de beste te kiezen. Dit mislukte volledig ook al omdat Mestrum afwezig wenste te zijn. Na een eindeloos palaver tussen voor en tegenstanders, kozen de gelovigen uiteindelijk pater Goemans. Mestrum trad uit de orde en verzocht predikant te worden. Hij was en bleef ook in zijn nieuwe functie een problematisch figuur. Eenmaal predikant verkondigde hij soms ouder gewoonte de roomse leer en stichtte verwarring bij zijn gemeente. Intussen bleef hij voortdurend, zijn kerkelijk wettelijke opvolger, waar hij maar kon op alle mogelijke manieren dwarszitten. Na een beroep in Peins/Zweins kwam hij, inmiddels gehuwd met een predikantendochter, waarbij hij enige kinderen had, op 52 jarige leeftijd in Peins op 29 jan 1672 te overlijden.

Pater Johannes Goemans

In 1658 bracht zijn opvolger pater Johannes Goemans de verzoening tot stand. Hij startte de bewaard gebleven uitstekende registratie van het reilen en zeilen van de Parochie. Hij hield o.a. de financiële verantwoording bij naast de gebruikelijke doop, huwelijk en overlijdensboeken van de kerk. Indien nodig verzorgde hij van overledenen een korte levensschets. Zo ook van mijn voorvader Dauwe Simons.

Ook deze Franciscanier liep vanzelfsprekend tegen de nodige problemen aan. Hij had toestemming om "op de poort van Jonker Juwenga te Donia", (Donia State), gratis te wonen. Gratis wonen betekende echter, dat hij aan de Jonker en zijn beide zoons bij dorpsbezoek voedsel en onderdak moest verschaffen. Vooral de meer dan brutale zoons veroorzaakten bij nacht en ontij vaak voor de nodige ergernis.

"L.'histoire se repete toujours". Hij beklagde zich, met het gevolg dat hem de Donia state werd ontzegd. Hij dacht eraan te verhuizen naar het rustiger Sneek. Dit mislukte door tegenwerking van parochianen, kerkelijke overheid en ook Juwenga. Na jarenlange werkzaamheden in Oosterend vertrok hij na Pasen 1665 naar zijn Franciscaans klooster in Keulen waar hij omstreeks 1666/67 als verzorger van lijders aan de daar heersende pest, stierf aan dezelfde dodelijke kwaal.

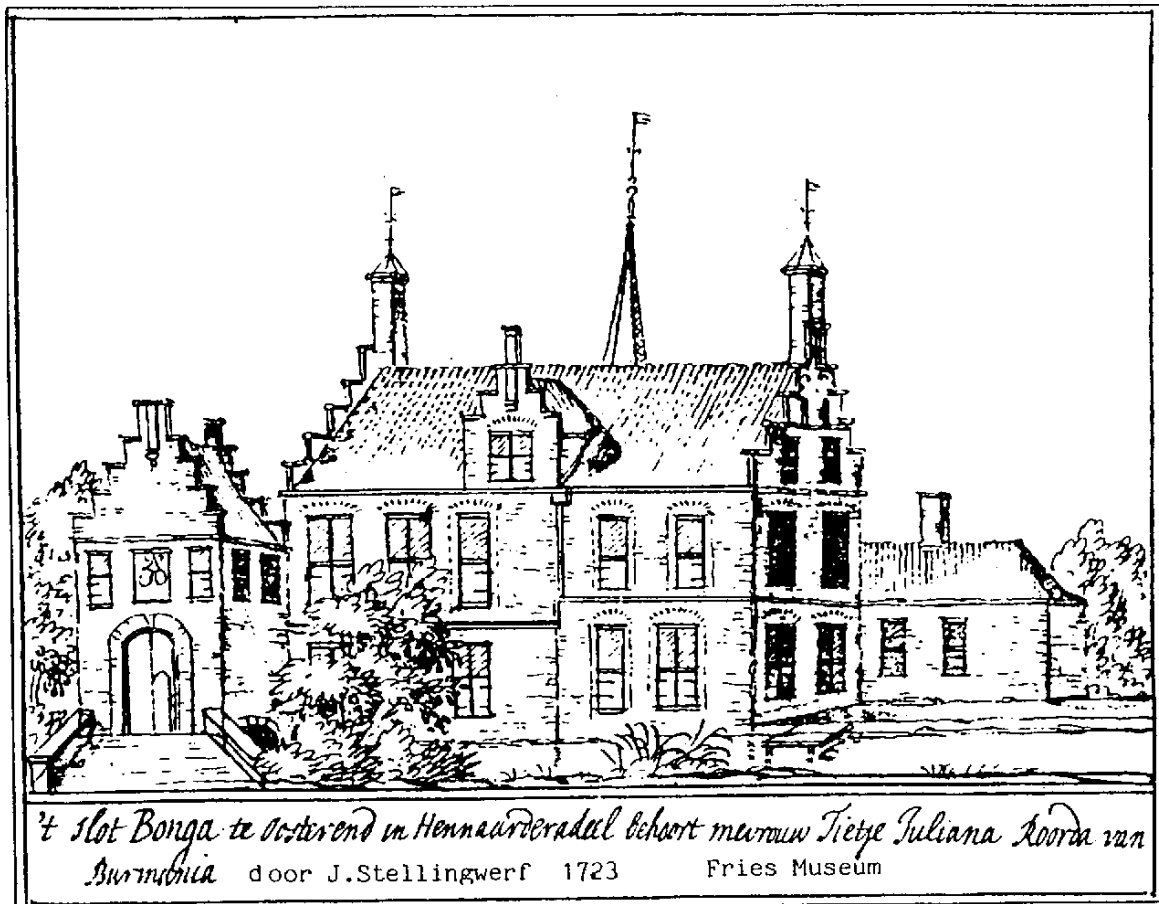
Pastoor Johannes Schuring

Zijn opvolger was een wereldheer pastoor Johannes Schuring 1665-1671. Een Groninger van geboorte. Met hem kwam een einde aan de periode van de missiepaters. Ook hij kreeg te maken met de concurrentie nijd van priesters over en weer. Seculieren en regulieren betwisten, zoals gebruikelijk elkaar de staties. De onderlinge verhoudingen in de vervolgde kerk deugden maar al te dikwijls niet. Deze goedwillende pastoor moest na o.a. geldelijke conflicten betreffende legaten en schenkingen het veld ruimen.

Pastoor Simon de Graeff

Een Geldersman, Pastoor Simon de Graeff volgde hem op. Hij bleef slechts van 1671 tot 1672. Nauwgezet is door de boekhouder bijgehouden wat hem is uitbetaald. Hij ontving 250 caroli gul-

den per jaar. Eenmalig 10 ducats circa f 35,— ten einde zich een “ellosye” (horloge) aan te schaffen. Men wilde een pastoor die op tijd kwam. Uit een boelgoed werd goedkoop een inventaris aangeschaft waaronder o. a. meubilair en dekens, met de opmerking dat dit in de pastorie diende te blijven. Hij woonde in het grootste huis van Oosterend, Bonga state ook Blauwhuis genoemd, waarschijnlijk naar de gebruikte blauwe dakpannen. De boekhouder betaalde daarvoor f 70.— per jaar. Later beklagde hij zich, het met een kleine woning te hebben moeten doen. Op het eind van zijn verblijf heeft hij reizen gemaakt o.a. naar Groningen om bisschop Bernard van Galen (Bommenberend) te ontmoeten. Van een onderhoud is niets bekend. Omdat hij daar mogelijk niet had bereikt wat hij wilde, ging hij via Gelre naar de Koning van Frankrijk.

Van deze bondgenoot van Bernard van Galen schijnt hij een benoeming te hebben ontvangen tot titulair erekannunik voor de Dom van Utrecht. Daarbij behoorde de titel Domheer. In zijn omgeving noemde men hem “*de domme Heer*”. Gezien zijn houding ontbrak het hem waarschijnlijk aan noodzakelijk inzicht. Hij verliet zijn statie Oosterend en liet de volmachtige mannen zitten met een aanmerkelijke schuld.

Pastoor Andreas Petri Tiara

De opvolger werd de bekende Heer Andreas Tiara hij beheerde de Statie van 1672-1707. Hij komt in kerkelijke archieven voor als Andreas Petri Tiara. De aartspriester (deken) van Friesland benoemde hem op 8 okt 1672 tot pastoor van Oosterend. Ook hij woonde in het Blauwhuis alias Bonga State. De eigenaar was destijds Edsard Burmania. Dit was in feite de tweede schuilkerk van Oosterend. Pastorie en schuilkerk waren toen in één huis ondergebracht. Tiara was geboren in Leeuwarden, hij werd daar gedoopt op 27 september 1637 ten huize van een Franciscaner pater Leonardus. Hij overleed te Rien op 80-jarige leeftijd op 25 september 1716. Hij stamde uit een vooraanstaand geslacht. Zijn overgrootvader was Dr. Johannes Tiara advocaat van het Hof van Friesland. Grootvader dr. Tiaard Tiara huwde Ida van Buijgers. Dr. Tiaard is overleden in 1618. Zijn vader was de Leeuwarder koopman Petrus Tiara. Als zoon van goeode ouders kon hij van 1654-1660 theologie studeren aan het Viglius college te Leuven. Dankzij deze achtergrond en aanwezige aanleg, groeide hij uit tot een in alle opzichten belangrijk bestuurder. Volgens medewerkers kon hij bijzonder autoritair optreden. Na zijn priesterwijding in 1660 keerde hij terug naar Friesland. Hij was actief in o.a. Gaasterland, Hennaarderadeel, Makkum en Leeuwarden. Hij diende met volle overgave als parochiepriester de niet geaccepteerde roomse kerk vanaf 1660 tot aan zijn dood.

Bij zijn aantreden trof hij een door zijn voorganger achtergelaten, geestelijke en financiële puinhoop aan. Het voert in dit artikel te ver om al de problemen, door hem nauwkeurig vastgelegd, uitvoerig te behandelen. Slechts enkele wil ik noemen. Hij

ontmoette de verwachte tegenwerking van overheid en helaas ook concurrentie uit de (onverdachte?) hoek van de reguliere Franciscanen en Jezuiten. De paters accepteerden in feite geen wereldheer op wat zij hun territorium beschouwden. Kerkleden probeerden hem te chanteren door te dreigen met bekendmaking van woningen waar clandestien de H. Mis zou worden opgedragen.

Hij kreeg te maken met de gewoonte dat de hervormde overheden enorme boetes oplegden waarvan hij de legaliteit met recht betwistte. De Grietman van Hennaarderadeel, Oene van Grovestins substitueert voor zoon Edsert, speelde een dubieuze financiële dubbelrol. Hij probeerde dwangmatig, geldleningen van bekende rooms-katholieken te verkrijgen. Een paapse grootboer, Gosse Ulbes werd diverse malen benaderd en gaf min of meer toe. Hem werd toegezegd dat bij een eventuele gerechtshandeling van katholieken de advocaat bij het Hof van Friesland positief zou bemiddelen. Deze Gosse Ulbes Sippens was “huysman” en woonde in 1674 te Hidaard. Hij moet wel bemiddeld zijn geweest gezien de vele malen dat hij door Tiara wordt vermeld bij financiële problemen. De rooms-katholieke weduwe SIUCKE RISPENS is door de zoon van Grovestins met name de reeds genoemde Edsert van Grovestins voor *f* 4000.— aan hem geleend geld op een schandalige wijze benadeeld. Deze Grietman had, volgend zijn vaders voorbeeld, onder belofte van meer godsdienstvrijheid een voorschot van haar ontvangen. Achteraf ontstonden voorgewende problemen met aflossen en rente betaling. Tiara trad op als bemiddelaar en werd daardoor bij het proces betrokken. De financiële oplichterij ging niet over kleine bedragen.

Siucke Rispens was een bloedverwant van Gosse Ulbes Sippens. Tussen de regels door vermeldt Tiara dat een zekere jurist Doctor Andreas Rispens uit Leeuwarden bevriend was met de Grietman. Over relaties gesproken. Uit deze periode 1673-1678 stammen diverse brandbrieven en processen tussen bovengenoemde bij voorkeur behandeld door het College van de Gedeputeerde Staten van Friesland.

Grietman Oene van Grovestins heeft geprobeerd katholieken aan te zetten tot rebellie. Hij koos als voorman weer Gosse Ulbes. Tussen de edelen was een kwestie ontstaan, betreffende het verkrijgen van landelijke bestuursfuncties. Het bleek namelijk dat enige bemiddelde katholieken weigerden regenten stemgerechtigde boerderijen te verkopen. Dit zou gevolgen kunnen hebben voor de stemmeerderheid. Hij trachtte de katholieken te bewegen met de edelen samen te spannen tegen de regenten. Hij wist maar al te goed dat het katholieken verboden was zich met de landspolitiek te bemoeien. Dit zou zeer nadelige gevolgen kunnen hebben voor de toekomst. Door de invloed van Tiara is het probleem op hoog niveau tot een oplossing gekomen. De corrupte Grietman die toen al tonnen schulden had, is door de procureur-generaal veroordeeld tot een boete aan de fiscus van f 1400.—. Dank zij Tiara werden in dit geval de katholieken met rust gelaten. Hierin hebben de Franciscanen uit Bolsward geen al te prettige rol gespeeld. Zij probeerden nog steeds Tiara, dus de wereldheren tegen te werken. De oud Grietman van Wymbritseradeel Duco van Burmania was hem wel goed gezind. Deze liet hem waarschuwen toen hij gevaar liep gemolesteerd en uitgeschakeld te worden, veroorzaakt door tegenstanders die Tiara niet als geestelijk leidsman accepteerden. Tevens wist men dat Tiara op de hoogte was van door overheden en priesters gepleegde malversaties. Men was bang dat deze feiten via het Hof aan het licht gebracht zouden worden. Vanuit Oosterend diende Tiara 16 ambulante missies. In dezelfde periode meldde aartspriester Willem Foppes in 1699 aan Vicaris Codde, dat in geheel Friesland 29 vaste staties bediend werden door 31 priester, 15 seculieren en 16 regulieren.

Niet alleen de landspolitiek heeft hem intens beziggehouden. Ook als zielenherder was hij een strenge meester. Hij vermaande de jeugd tot grote soberheid in de herbergen. Ook het “*avondspel*” tussen de opgroeiende jeugd was hem een doorn in het oog. Er is niets nieuws onder onze zon. Tijdens zijn langdurig pastoraat hield hij nauwgezet de doop, trouw en overlijdensboeken over de ca. 400

à 500 parochianen correct bij. Het financiële overzicht van de statie was bij hem in goede handen. De controle daarop en ondertekening liet hij over aan het kerkbestuur. Een bepaalde spanning tussen hem en het kerkbestuur leest men tussen de regels door. Uit de boekhouding blijkt dat hij, veroorzaakt door onbetaalbare boetes, soms afzag van zijn jaarlijkse pensies en dat besteedde aan onderhoud van o.a. acht weeskinderen van Obbe Sikes. Hij stond garant voor een bedrag van 120 caroli gulden voor de tijd van drie jaar voor het jongste kind van Obbe Sikes, Simen Obbes.

Lichamelijk ouder wordend kon hij zonder hulp letterlijk niet meer uit de voeten. Zijn huishoudster Riemcke Eeuwes wordt regelmatig genoemd. Omdat zij ouder was dan hij, heeft Tiara voor haar in 1686 een lijfrente verzorgd. In 1703 stond zij in Wymbritseradeel geboekt als armlastig en bedeed. Na 1686 wordt hij bijgestaan door de gezusters Margaretha en Hendrica Jannincks. Hem dwong het ouder worden tot stoppen. Voor hem was het over en voorbij. Hij verhuisde als emerituspastoor naar Rien, waar deze man van allure, nagenoeg blind op ruim 80-jarige leeftijd, na een bijzonder strijdbaar en enerverend leven kwam te overlijden op 25 september 1716.

Bron: “Het geheim van de Oude Polle”
Kerkelijke geschiedenis van de Sint Martinus Par.
Roodhuis/Oosterend door M.H. de Vries.